

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

УДК 94(477)

Олександр Тарасенко

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА (за матеріалами Чернігівської єпархії кінця XVIII – першої половини XIX ст.)

У статті аналізуються порушення канонічних та загальносупільних норм духовенством Чернігівської єпархії наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.

Ключові слова: церква, Чернігівська єпархія, духовенство, девіантна поведінка, церковний суд.

Терміном девіантна поведінка у сучасній науковій літературі позначають такі дії людини, що виходять за межі загальноприйнятого формату взаємин, вихватки людини, що порушують як традиції, тобто звичаї, так і норми, тобто закони суспільного життя. Іншими словами, девіант суперечить здоровому глузду. Соціальна девіація вже тривалий час вивчається на Заході істориками та соціологами. Тамтешня література містить численні теоретичні визначення цього явища. Цей досвід нині досить плідно вивчається й переноситься на «український ґрунт» вітчизняними соціологами та істориками [6]. З'являються вже монографічні дослідження, присвячені девіантним явищам в українському соціумі XVII – XIX ст. [7, 12, 15].

Девіантна поведінка траплялася й трапляється серед людей різноманітних соціальних груп. Не є винятком у цьому явищі й духовенство. Дослідження відхилення від нормальності у середовищі духовної верстви може бути досить актуальним. Але таке дослідження проводиться в жодному випадку не з метою надолуження саркастичних антирелігійних, антиклерикальних агіток часів Радянського Союзу на кшталт: ось які вони, «святоші». (Радянська агітація сама по собі є девіантом, бо також не має нічого спільного із здоровим глуздом). Мета полягає в тому, щоб всебічно дослідити соціальну групу, яка, на нашу думку, є ніби нервом суспільства. Духовенство, будучи «плоттю від плоті» суспільства, в той же час є соціальним лакмусом, який набагато раніше сигналізує про середовище, в якому або можлива регенерація соціуму, або може настати соціальна криза і навіть колапс. Давно висловлена нехитра, проста приказка: «який пастир, така й паства» в народному варіанті: «який піп, такий і прихід», перекладена на соціальний ґрунт, може бути пояснена так: якісні зміни в середовищі духовенства рано чи пізно дадуться взнаки, відобразяться на моральному, духовному, а отже, й соціальному становищі суспільства.

Дослідження українського духовенства і, зокрема, його девіантної поведінки наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. дуже важливе в контексті основних і визначних процесів, що відбувалися в середовищі цієї соціальної групи. В українському соціумі формується корпоративність тоталітарного гатунку, коли головним конструктом у відносинах ставала станова солідарність. Чітко простежується прагнення духовенства здобути монополію у відповідній сфері, створити замкнуту корпорацію і отримати окремий статус. Цьому сприяла також імперська політика російського

© Тарасенко Олександр Федорович – кандидат історичних наук, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

уряду, спрямована на структурування суспільства шляхом соціальної ізоляції окремих груп населення. Інший важливий процес, пов'язаний з духовенством цього періоду, – це майже суцільна інтеграція «українського духовенства» до Російської православної церкви і цілковите її одержавлення. Результатом Петровських реформ для церкви став Духовний регламент 1721 р., що зірвав її управління з канонічних рейок. З кінця XVIII ст., починаючи з Павла I, російські імператори іменували себе главою церкви. За імператорськими наказами архієреїв, настоятелів монастирів, ректорів академій та семінарій переводили з місця на місце, часто без видимої причини, пояснень і т. д. Законотворчість держави в церковній сфері досягла свого апогею в першій половині XIX ст. і викристалізувалася в «Устав духовных консисторий» 1841 р.

Вищенаведеними аргументами зумовлені, зокрема, хронологічні рамки даного дослідження. Звісно, що прояви девіації в середовищі духовенства в подальшому не зникли і трапляються дотепер. Але, вочевидь, з часом вони видозмінювалися або набували іншого відтінку. Наприклад, у другій половині XIX ст. «з'являються» справи, в яких розслідувалися звинувачення представників духовенства у потуранні парафіянам під час проведення земельної реформи 1861 р. На початку XX ст. консисторський суд і поготів був завалений спровокованими справами «революційної» діяльності духовенства, не кажучи вже про реальну участь у революційному русі семінарської братії.

Отже, незважаючи на те, що функції, обов'язки і моральні критерії духовенства визначаються на основі Святого Писання, Апостольських правил, положень Вселенських та Помісних соборів, юридичною підставою оцінки відхилень від норми священнослужителів у досліджуваній нами період будуть Духовний регламент і наступні церковно-державні акти в цій царині, що фактично відбилися в «Уставе духовных консисторий», ухваленому 27 березня 1841 р. [14].

Принагідно зауважимо, що упорядники «Прав, за якими судиться малоросійський народ» теж не оминули питання церковно-парафіяльного життя і щодо призначення священників визначили: «В котором городе, местечке или селе, при церкви настоящего священника не станет, или вновь где церковь построена будет, надлежит старшине, фундаторам и прихожанам, а в владельческих маестностях владельцам и прихожанам же в немедленном времени ане далее как в треть года избирать в пресвитеры, по их общему согласию и усмотрению, без искупа, дружбы, всякой страсти и протчего неприличия, из людей достойных, а именно: который бы был православныя веры, честного обхождения и доброго состояния, учительный, из законного супружества рожденный, не новокрещенный, не младолетний, но лет совершенных, и во всем такого чина достойный; а по избрании, при письменном о той его достойности свидетельстве, архиерею той епархии представлять для посвящения; архиерей же, без такового избрания и свидетельства, никого не избранного к той церкви посвящать, и посвященного уже, в настоятель не определяя, насильно насылать не имеет. Кто же по вышеписанному порядку и избранию поставлен будет при церкви священником, тот должен иметь благочинное всегда с прихожанами обхождение, не пьянствовать, не бранить их, а паче не бить, взятков излишних, кроме добротного подаяния, сверх договорной устави и обыкновения не вымогать, и никакого излишества не делать» [9; с. 78 – 79].

Зважаючи на характер діловодства і принципи утворення архівних фондів, джерел про девіацію і правопорушення духовенства не бракує. Вже згідно з Духовним регламентом, правлячі єпископи були зобов'язані двічі на рік доповідати в Синод про становище своєї єпархії, під суворою заборонаю приховувати якісь негаразди [11; с. 330]. Однак подібна звітна документація, в тому числі з Чернігівської єпархії XVIII – першої половини XIX ст., представлена досить фрагментарно. Основний масив джерел, що забезпечують фактичним матеріалом вивчення девіації парафіяльного духовенства, представлений відомостями про церкви та священнослужителів (клірові відомості), а також слідчими справами правопорушень представниками духовенства. Однак і цей матеріал не виділений в окремий архівний фонд, а розпорошений в складі фонду 679 («Чернігівська духовна консисторія»).

Клірові відомості містять доволі різноманітну характеристику персонального складу духовенства Чернігівської єпархії. Зокрема, уніфікований і затверджений Св. Синодом формуляр мав графі, в яких архіереї, протопопи, намісники, згодом благочинні мали зазначати морально-поведінкові характеристики підлеглих і чи перебували останні під слідством та судом, коли і які стягнення були застосовані. Негативна відмітка в кліровій відомості вже могла стати підставою для порушення справи і початку слідства [14; с. 241]. Але треба враховувати, що не завжди негативна характеристика благочинним підлеглого священика мала реальні підстави, іноді вона була спричинена особистою неприязню. Наприклад, у 1807 р. погарський благочинний протоієрей Стефан Стефановський у кліровій відомості атестував священика Ігнатія Гиля як негідного сану ієрея. Але той оскаржив цю характеристику, наголосивши у рапорті, що раніше він завжди атестувався найкращим чином: і коли навчався у Чернігівській духовній семінарії, і коли проходив службу на парафії, в тому числі тим же Стефановським. За наказом чернігівського архієпископа Михайла (Десницького) Чернігівська дікастерія порушила справу. Слідство встановило слушність доказів позивача, що підтвердив і «повальный обыск» (допит) парафіян. Благочинному з боку єпархіального начальства було зроблено зауваження за упередженість до підлеглого [5].

У випадку здійснення особою з духовного стану політичного або тяжкого кримінального злочину справа передавалася до відомства державної юстиції. Наразі ми розглядаємо лише ті справи, що проводилися духовним (церковним, консисторським) судом. Люди «духовного звання» були підсудні єпархіальному (синодальному) суду: а) «по проступкам и преступлениям против должности, благочиния и благоповедения», б) «по взаимным спорам», в) «по жалобам духовных и светских лиц на духовные лица в обидах и нарушении бесспорных обязательств, и по просьбе о побуждении к уплате бесспорных долгов» [14; с. 240 – 241]. Церковне законодавство за подібні злочини передбачало такі покарання: «лишение духовного сана с исключением из духовного ведомства», «лишение духовного сана с оставлением в духовном ведомстве», «временное запрещение в священнослужении, с отрешением от должности и с определением в причетники», «временное запрещение в священнослужении, без отрешения от места, но с возложением епитимии в монастыре или на месте», «временное испытание в Архиерейских домах и монастырях», «отрешение от места», «исключение за штат», «усугубление надзора», «пеня и денежное взыскание», «полоны», «строгий или простой выговор», «замечание» [14; с. 244 – 245].

За нашими спостереженнями, усі ці види злочинів і визначені церковним законодавством покарання траплялися в Чернігівській єпархії протягом досліджуваного періоду.

Документальний матеріал засвідчує, що священнослужителі, які притягувалися до відповідальності за церковні правопорушення двічі-тричі, зазвичай поверталися на свою «бловоту» знов і знов, хоча і в різних парафіях. Так, священик Захарій Зотокевич, який народився близько 1780 р., навчався в Чернігівській духовній семінарії, закінчив навчання у 1801 р. у класі риторики, згідно з формулярними даними, розпочав свою девіантну одісею у 1812 р. Будучи настоятелем парафії с. Пироговки, він притягувався до духовного суду і «за причинение прихожанам вымогательством доходов и боем обид, за упущение своей должности и обращение в пьянстве 2 месяца в монастырь и велено ему искать себе другого прихода». За п'ять років, у 1817 р., з його «взыскано на вдов и сирот 10 рублей за повенчание иноверного лица с православным без отношения к начальству» [3; арк. 2]. У 1821 р. його засуджено «за несправедливый донос на дьячка и по неодобрении его поведения в благочинническом ведомстве на 1 месяц в монастырь и подписка вести впредь честной жизни» [3; арк. 2 зв]. Обіцянка не стала для о. Захарія непереборною перепоною, і він «за бесчинный поступок, учиненный им 21 августа 1824 году в церкви при отправлении сослужителем его священником Григоровичем всенощной, с коим производил ссору с отвращением от служения отстранен от прихода с запрещением священнослужения, рукоблагословения, священнического одеяния и посылкою на 1 год в черную работу в монастырь, с

тем, что если за выбытием сего времени в монастыре исправится, то рекомендовать ему jako вдовому проведеть остальные дни жизни в монастыре, если же в течение года не исправится, то лишитъ его вовсе священства» [3; арк. 3]. Крім того, у клірових відомостях 1825, 1826, 1827 років духовне начальство відзначало, що о. Захарія Зотокевич «неодобряется по излишнему употреблению горячего вина». Чи після 1828 р. (орієнтовна дата укладання відомості) Захарія Зотокевич притягувався до церковного суду, невідомо.

Подібний послужний список «девіантних подвигів» мав священник Преображенської церкви с. Браниці Симеон Сладковський. На 1828 р. йому виповнилося 45 років. Він навчався у Чернігівській духовній семінарії і у 1804 р. закінчив на «класі поезії». На парафії він у 1816 р. перебував під слідством і заборонаю священнослужіння «по доносу жены его и некоторых прихожан о презрении той своей жены и блазнительном его обращении с казачкой Погорелковою, но законным порядком сего порока не доказано, жена с ним помирилась, а прихожане отстали от доказательств» [3; арк. 3 – 3 зв.]. Все-таки наступного 1817 р. чернігівський архієпископ наклав епитимію на Симеона Сладковського: один тиждень кліросного послушання у кафедральному соборі. Однак підозри у перелюбі, очевидно, не були безпідставними. 1821 р. о. Симеон знову притягувався до слідства і перебував під заборону служити «по доносу 6 прихожан с. Браницы о причинении жене своей и прихожанам боем и вымогательством с последних доходов обид и соблазнительном поведении с женщиною Погорелковою». Духовний суд Чернігівської духовної консисторії виніс вирок Симеону Сладковському у вигляді епітимії – перебування в монастирі протягом трьох місяців. Однак і надалі о. Симеон продовжував фігурувати у духовному суді: він був «оштрафован за беспорядки по церкви 5 деньгами на вдов и сирот», «за продажу церковных риз в другую церковь оштрафован 10 деньгами на вдов и сирот», отримав «выговор за потерю церковных ключей» [3; арк. 4]. За такої лінії поведінки Симеона Сладковського є підстави сумніватися, що в майбутньому він виправив своє становище.

Поширеним явищем у середовищі духовенства було пияцтво. Воно постійно переслідувалося духовним начальством, консисторський і архієрейський суди жорстко карали за зловживання напоями, хоча Устав духовних консисторій передбачав за перший нетверезий злочин монастирські роботи протягом 2-3 місяців [14; с. 246 – 247].

Пияцтво і від того проблеми з церковними відправами зазвичай викликали обурення і скарги парафіян. Але, напевно, лише тоді, коли уривався терпець. Також відзначимо, що часто у скаргах на духовенство нетверезе життя проходить як супутня характеристика для підсилення, так би мовити, скарги. Можна припускати, що якби не слухна нагода, якийсь важливіший привід, скаржникові не спало б на думку згадати про цю ваду свого парафіяльного священника. Зазвичай українські селяни-парафіяни ставилися до любителів випити поблажливо. Наприклад, у щоденнику священника Андрія Кирнецького надibuємо епізод, коли інші члени парафіяльного кліру о. Наум Кирнецький і пономар Юхим Кебець вирішили відслужити вечерню, перед тим добряче ковтнувши оковитої. Результат: насмішили народ і пішли геть з церкви [16; с. 38]. Скарги парафіян (зазвичай об'єктивні), а також поміщиків і чиновників (часто суб'єктивні) на неналежне виконання священниками церковних треб у першій половині ХІХ ст. почастишали. Як правило, розслідування таких справ закінчувалося переведенням священника в іншу парафію.

Траплялися випадки, коли пияцтво людини призводило до хвороби (чи вдаваної, чи справжньої), що, згідно з церковними канонами, унеможливило священнослужіння. Так, у 1827 р. за доносом благочинного «о нетрезвой жизни и о имени падучей болезни» священник Миколаївської церкви містечка Мороськ Симеон Стефановський був «запрещен в священнослужении и вызван в дом Архирейский на усмотрение». Під час перебування в Чернігові, в Архієрейському домі, з о. Симеоном Стефановським трапилися нові напади хвороби, констатовані о. благочинним. Чернігівський архієрей наказав відправити хворого «для излечения в богоугодное заведение». Але тамтешній штаб-лікар, обстеживши «хворого», засвідчив, що у «шизофренника» Стефановського «не оказалось такой болезни». Його зобов'язали надати традиційну

для церковного судочинства підписку і відпустили на парафію, але заборонили «священнослужение, с разрешением токмо справлять требы». Невдовзі благочинний повідомляв Чернігівську духовну консисторію, що Симеон Стефановський продовжував пиячити, проте падуха хвороба вже не згадувалася. Повторне покарання о. Симеона запроторило його на три місяці в Домницький монастир [3; арк. 4 – 4 зв.].

Досить поширеним проявом девіації серед парафіяльного духовенства були бійки (звичайно теж спричинені нетверезим способом життя) як зі своїми парафіянами, так і між собою. Наприклад, між двома священиками с. Требухова Микитою Драгановським і Мойсеєм Радкевичем тривала ворожнеча протягом понад десяти років. Перша їхня бійка зафіксована в документації 1813 р., остання – 1824 р. За рукоприкладство з обох багюшок стягувалися однакові штрафи, і вони надалі продовжували служити в одному селі [3; арк. 5 – 5 зв.].

Другий штатний священик Благовіщенської церкви с. Берези Аристарх Подольський у 1822 р. перебував під судом «за причиненный им тяжкий бой сослужителю своему Симеону Григоревичу (перший штатний парафіяльний священик) и просил прощения у него». У 1835 р. «за пьянство и бой прихожанину» він був відправлений на один рік до Ніжинського монастиря, а 1836 р. «за непочтительность своему благочинному» оштрафований на 10 рублів [2; арк. 100 зв. – 101].

Існували в Чернігівській єпархії парафіяльні причти, суціль налаштовані войовничі. Так, священик Власій Карпинський, дяк Іоан Богословський і пономар Кузьма Михайловський Георгіївської церкви с. Ковчин протягом 1820 – 30-х рр. неодноразово (хоча і не «соборно», а поодиночі) билися зі своїми парафіянами, за що діставали відповідне покарання духовного суду [2; арк. 51 зв. – 53].

«Традиційними» для духовних судів були справи про «незаконне» повінчання: вінчання тих, хто уже перебував у шлюбі, шлюби між родичами, психічно хворих, без згоди батьків, а поміщицьких селян без згоди поміщика, вінчання людей не своєї парафії тощо. Про бажання когось одружитися священик мав оголосити на літургії і чекати три тижні, чи хтось із парафіян не викаже бодай якоїсь перепони для бажаних вступити в шлюб [10]. Якщо порушення шлюбного законодавства згодом викривалися, то шлюб розривався, народжені діти визнавалися незаконнонародженими. Парафіяльному священику призначалася епитимія у вигляді монастирського ув'язнення, а також заборона священнослужіння на певний час. Устав духовних консисторій передбачав від 3 до 6 місяців монастирського ув'язнення [14; с. 246 – 247]. Так, настоятеля Успенського храму с. Бідин Ніжинського повіту Данила Острицького двічі притягували до відповідальності. У 1822 р. він дістав рік монастирського ув'язнення і три місяці відсторонення від церковного служіння за повінчання жінки з чоловіком, який уже був одружений. Удруге він був оштрафований на «30 денег на вдов и сирот» за повінчання дівчини не своєї парафії, ще й без згоди батьків [3; арк. 5]. 1824 р. священик Воскресенської церкви с. Воскресенської Слободки Онисим Воронкевич повінчав дворянина Івана Овсієнка, котрий був уже одружений, і за це опинився на монастирських роботах протягом трьох місяців [3; арк. 6 зв. – 7].

Звісно, порушенням вважалося повінчання малолітніх. Зауважимо, що з 1775 р. шлюбний вік у Російській імперії становив: для хлопців – 15 років, для дівчат 13 років. У ХІХ ст. шлюбний бар'єр підняли до 18 і 16 років відповідно. Гадаємо, що подібні злочини під час слідства досить легко викривалися. У 1812 р. військовий товариш Даміан Колодій скаржився у Сосницьке духовне правління, що священик с. Куковичі Спиридон Любарський здійснив в його хуторі вінчання малолітніх. Було призначено слідство, яке тривало три роки. Священику Любарському заборонили служити в тому хуторі, поклавши цей обов'язок на сусіднього священика Василя Кочергу. Зрештою, зібрані по цій справі матеріали були відіслані в Св. Синод, який ухвалив рішення залишити в шлюбі тих, кого вінчав Любарський, «взяв у них почину в церкви опять присягу». Сам же священик вироку Синоду не отримав, бо за час слідства встиг померти [4; арк. 114].

Рекордсменом-правопорушником серед духовенства, згідно зі звітною документацією, можна вважати настоятеля Миколаївської церкви с. Русанова Стефана

Яворського. Він народився близько 1782 р. У 1804 р. закінчив навчання в богословському класі Чернігівської духовної семінарії. «Героїчний» послужний список цього священика з історичним іменем відкриває справа 1817 р., коли він був притягнений до духовного суду за образу священика Корнуха під час слідства «за говоренные Яворским вздорных слов, относящихся к лицу преосвященного Михаила (Десницкого)». В духовному правлінні у Яворського взяли підписку про чемне поведження. Однак того ж року чернігівський архієпископ отримав відношення від Малоросійського генерал-губернатора Миколи Григоровича Рєпніна, «который прописывая донесения о дерзости его, Яворского, ослушности полиции и буйстве чрез выбытие окошек в доме его занятом бригадным лазаретом, – требовал предать его строгому суждению и обуздаты его от подобных действий, почему вызван был он в дикастерию, где за уяснением ему неблагомысленного и буйственного поступка его обяzano строгою подпискою быть впредь скромнее и благоразумнее» [3; арк. 7 – 7 зв.].

Невдовзі генерал-губернатор надіслав чернігівському архієпископу «два извета Яворского на Остерского городничего о неточном будто бы исполнении приговора Генерального суда». Знову Стефана Яворського викликали в Чернігівську дікастерію для «внушения», «отобрании подписки не писать впредь никаких доносов» і «штрафа 10 деньгами». Але ці «внушения» не зупинили Яворського. Наступного 1818 р. він був оштрафований «20 деньгами за обругание на публице священника Корнуха», очевидно, по «старой памяти». Потім Яворський під час служби вигнав зі свого храму «сослужителей священника Вишневского и диакона Костинского». На цій справі напрочуд терплячий і розсудливий чернігівський архієпископ Михайло (Десницький) у відповідності до вимог Духовного регламенту, «чтоб епископ не был дерзок и скор, но долготерпелив и рассудителен во употреблении власти своей связательной, то есть во отлучении и анафеме» [11; с. 325] занотував характерну резолюцію: «Объявить через благочинного, что начальство после столь многих предписаний, внушений, вразумлений и наставлений, просит благодать Божию направить неблагонаравие его, представляет собственной совести его чувствовать таковыя последствия, из неблагонаравия его происходящие, на грядущем Суде Божиим, Который неблагонаравных лишает небесного благословения» [3; арк. 8 зв. – 9].

У наступні роки священика Стефана Яворського штрафували за незаконні повинчання, наклепи, грубощі. У 1823 р. духовне начальство запропонувало йому парафію с. Виповзова, однак селяни не надали Яворському обов'язкового в такому випадку і в той час «одобрения» [13], заявили, що вони не хочуть його приймати. Архієрей запропонував Яворському самому шукати собі парафію. Невдовзі він опинився в місті Острі, але у 1825 р. за донесенням Чернігівської дікастерії в Св. Синоді розглядалася справа про розтрату Яворським зібраних коштів на будівництво цегляного храму в Острі, замість згорілого у 1804 р. дерев'яного храму. Синод наказав «удалить его в отдаленный от Остра приход» [3; арк. 9 зв.]. Остання задокументована девіація священика Стефана Яворського відноситься до 1827 р., коли він «бил в груди и ругал вдову священника с. Русанова», за що дістав 6 місяців у монастирі і заборону священнослужіння [3; арк. 10].

Протягом XVIII – першої половини XIX ст. в Чернігівській єпархії духовним судом неодноразово порушувалися справи по звинуваченню у чаклунстві, в тому числі духовних осіб (часто між собою) [8]. Зазвичай такі справи закінчувалися визнанням наклепу і накладенням на наклепника єпитимії. На межі чаклунства виглядає справа священика с. Красного Феодора Миролюбського, який 1828 р. був «судим за натирание узелка для воздержания от худых поступков и причинении по его приказанию женою его боя узелку, и за то, что он со стороны благочинного отмечен пьяницею, буйном и ослушником и отправлен на 1 месяц в монастырь» [2; арк. 81 зв. – 82].

Траплялися в Чернігівській єпархії випадки, коли священиків звинувачували у церковних правопорушеннях, що межували із замахом на політичну диверсію. Так, у Чернігівській духовній консисторії 1826 р. була порушена справа проти другого священика Миколаївської церкви м. Погара Герасима Левицького по «репорту» Чернігівському архієпископу Лаврентію (Бакшевському) першого священика тієї

ж церкви Іоана Виницького. На 12 січня 1826 р. в Успенській церкві Погара було призначене соборне служіння на честь коронування імператора Миколи I. Іоан Виницький мав взяти участь у соборному служінні і наказав о. Герасиму відправити урочисту службу в своїй церкві, але той служби не провів. Архієрей наказав «взять от священника Герасима Левицького ответ». Справа лишилася не закінченою, і доля звинуваченого священника не відома [1].

Досить часто з парафіяльного духовенства стягувалися штрафи за неналежне ведення парафіяльної документації, як от прибутково-витратних книг, метричних та сповідальних книг. Досить типовою можна вважати історію правопорушень священника с. Салтикова Дівиця Григорія Прокоповича, який за «неисправность по церкви» штрафувався 1823 р. на 10 рублів, у 1833 р. – на 25 рублів, а в 1835 р. «за неисправность метрических книг» був оштрафований на 15 рублів «в пользу попечительства» [2; арк. 44 зв. – 45].

Щодо статистичних показників церковних правопорушень серед духовенства Чернігівської єпархії, то вони наразі можуть бути обраховані в приблизному варіанті. Протягом дослідженого періоду кількість парафіяльного духовенства Чернігівської єпархії коливалася в межах 1000 – 1200 чоловік. Єдиної для всієї єпархії клірової відомості цього часу не виявлено. Натомість існують такі відомості по окремих повітах чи духовних правліннях за різні роки, здебільшого першої половини XIX ст. Згідно з відомостями, на один повіт у середньому припадало 10 – 12 священників, притягнених до слідства і суду (кількість притягнених до суду дияконів, дячків та пономарів разом удвічі більше). У результаті низки адміністративно-територіальних змін Чернігівська губернія з 1809 р. складалася з п'ятнадцяти повітів. Невдовзі стільки ж було утворено і духовних правлінь Чернігівської єпархії. Отже, близько 150 – 170 священників протягом одного покоління потрапляли до духовного суду. Але чи не половина з них скоювала церковні злочини і притягувалася до відповідальності по кілька разів.

Таким чином, на основі досі зібраного і опрацьованого матеріалу можемо зробити такі висновки. За середньостатистичним підрахунком, у даний період (у межах одного покоління) під духовним (церковним) судом і слідством перебувало близько 10% парафіяльного духовенства Чернігівської єпархії. Частина звинувачень слідством не підтверджувалася, і священники виправдовувалися, але абсолютна кількість девіантних випадків виявиться значно більшою, бо часто-густо священник, раз скоївши злочин і діставши покарання (єпитимію), повторював негарні вчинки. Найчастіше представників парафіяльного духовенства звинувачували в нетверезому способі життя, пов'язаними з ним образами, сварками і бійками, а також за «протизаконне» виконання треб (вінчання, поховання, стягування надмірної плати тощо) та порушення ведення церковної документації. У разі доведення провини найпоширенішими видами покарання (єпитимії) були штрафи, відсторонення на певний термін від священнодійства і монастирське ув'язнення, переведення священника на причетницьку посаду. У процентному відношенні девіація духовенства не перевищувала ступінь подібних правопорушень у середовищі інших верств, які судилися, як правило, совісними судами [15]. Однак скоєння такого вчинку священником мало значно більший «ефект», розголос і негативні наслідки як для парафії, так і для Православної церкви в цілому.

1. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО). – Ф. 679. – Оп. 2. – Спр. 4192.

2. ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 2. – Спр. 4534.

3. ДАЧО. – Ф. 697. – Оп. 2. – Спр. 5161.

4. ДАЧО. – Ф. 697. – Оп. 2. – Спр. 1406.

5. ДАЧО. – Ф. 697. – Оп. 4. – Спр. 759.

6. Маслійчук В. Девіантна поведінка жінки на Слобожанщині в 80 – 90-х рр. XVIII ст. (за матеріалами повітових судів Харківського намісництва) // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2005. – № 5. – С. 197 – 215.

7. Маслійчук В. Дітозгубництво на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. – Харків, 2008.

8. Мироненко Л. Суди про чари на Чернігівщині в другій половині XVIII – на початку XIX ст. // Семінаріум. – Чернігів, 2010. – Вип. 2. – С. 55 – 63.
9. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. – К., 1997.
10. ПСЗРИ. Собрание первое. – СПб., 1830. – Т. 20 (1775 – 1780). – № 14356. – С. 196 – 198.
11. Регламент или Устав Духовной коллегии // ПСЗРИ. Собрание первое. – СПб., 1830. – Т. 6 (1720 – 1722). – № 3718. – С. 314 – 346.
12. Сулима М. Гріхи розмаїтї: епитимійні справи XVII – XVIII ст. – К.: Фенікс, 2005. – 256 с.
13. Тарасенко О. «Одобрение»: до історії церковно-юридичних практик у Чернігівській єпархії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. // Семінаріум. – Чернігів, 2008. – Вип. 1. – С. 82 – 91.
14. Устав духовных консисторий // ПСЗРИ. Собрание второе. – СПб., 1842. – Т. 16. – № 14409. – С. 221 – 263.
15. Шандра В. Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII – середина XIX ст.). – К., 2011.
16. Щоденник Андрія та Федора Кирнецьких, священників Свято-Миколаївської церкви с. Ховзовки Глухівського повіту Новгород-Сіверського намісництва (грудень 1787 – жовтень 1788 рр.) / Упор. та вступна стаття І. Ситого. – Чернігів, 2006. – 100 с.

В статтє анализируются нарушения канонических и общественных норм духовенством Черниговской епархии в конце XVIII – в первой половине XIX вв.

Ключевые слова: церковь, Черниговская епархия, духовенство, девиантное поведение, церковный суд.

The article analyses the violation of canonical and generally recognized norms by the clergy of the Chernihiv diocese at the end of the 18th – the first half of the 19th centuries.

Keywords: Church, the Chernihiv diocese, clergy, deviant behaviour, a church court.

